

MIGRÁCIÓ ÉS MOBILITÁS EURÓPÁBAN

SCHÖPFLIN GYÖRGY

Az előadás elhangzott a *Diaszpórák és identitás* című 8. Délkelet-Európa tudományos tanácskozáson, 2012. december 19-én a Károli Gáspár Református Egyetemen.

Kivonat

A migráció eredményeként létrejövő szórványok egyaránt okoznak külügyi és belügyi problémákat. Ezekkel a problémákkal pedig szembe kell nézni, mind a közösség, mind az egyén szintjén. Hova vezet, ha az egyén identitását befolyásoló tényezőket figyelmen kívül hagyjuk? Milyen lehetőségek adódnak a technikai fejlődés tudomásulvételével? Meddig magyar a magyar és elfogyhat-e egy nemzet? Magyarország jövőjét meghatározza a fentiekről való gondolkodásmódja, mely során más országok stratégiáit is számításba kell vennie.

Kulcsszavak: szórvány, migráció, homogenizáció, multikulturalitás, identitás, kommunikáció

*

Jó estét kívánok mindenkinek, nagyon szépen köszönöm ezt a lehetőséget. Előre bocsátanám, hogy szerintem a szórvány és a diaszpóra között semmi különbség nincs és én így is használom a szórvány szót, ez a magyarítása a görögnek. Azt is szeretném előre bocsátani, és tulajdonképpen most jövök rá, hogy én eddig szórványban éltem. Persze ennek nem voltam tudatában, én azt hittem, hogy élek, és közben szórvány lettem volna? Mondjuk úgy, hogy vidám szenvedő alanya voltam annak az 54 évnek, amit Nagy-Britanniában töltöttem és mondhatni, hogy most is egyszerre vagyok itthon és szórványban. Tulajdonképpen ezzel arra akarok rámutatni, hogy társadalomtudományi szempontból ez egy nagyon nehéz fogalom. Diaszpóra, szórvány – nagyon nehéz megfogalmazni egy szóval. Szerintem érdemes onnan megközelíteni a problémát, hogy elsősorban az identitáselmélet, a szociológia, demográfia, migráció is nagyon komoly szerepet játszik abban, hogyan próbáljuk a fogalmat és a folyamatot megragadni.

Azzal kezdeném, hogy a modern korszak, a mobilitás korszaka felgyorsulást hozott. A XVIII. században már megindult egyfajta túlnépesedés Európa egyes részein, és ezeket szépen átöntötték Amerikába, Ausztráliába, Új-Zélandra, Dél-Kínába, mintha üres területek lettek volna. Voltak őslakók, de azokat kiirtották vagy más történet velük.

Nagyon érdekes a kérdés, hogy a XVIII. század második felében nagyon sok német emigrált, és közülük azok, akik történetesen egy későbbi kommunista táborba kerültek, kérelmezhetik a német állampolgárságot. Akik nem, azok nem. Pl. volt két testvér, az egyik elment Brazíliába a Boga völgyébe, az egyik kérhette a német állampolgárságot, a másik nem. Mi a különbség? A különféle problémák; ez esetben jogi, külpolitikai problémát vet föl az, hogy véletlenül valaki hol kötött ki. Tehát azt mondanám, hogy a népvándorlás szempontjából érdemes megközelíteni ezt az egészet, természetesen elfogadom azokat a különbségeket, hogy gazdasági, politikai, vallási indíttatásból mentek el egyes emberek máshova. Csak azt mondanám, hogy a modernségnek markáns jellemvonása az, hogy felgyorsul és egyre több embert érint. Tehát nézzük meg azt, hogy körülbelül 1950 és 1970 között Magyarországon a mezőgazdasági lakosság körülbelül a felére csökkent. Óriási belső népvándorlást élt meg Magyarország.

Szórvány? Megfontolás kérdése és definiálás kérdése, de a népvándorlás tagadhatatlan. Európa összességében az elmúlt 2 évszázadban igazából egy ilyen folyamaton ment át, a vidéki népség városi népség lett, és ennek segítségével Európának sikerült a hagyományos parasztságot polgársággá alakítani. Amerikának is ezzel kellett szembe néznie. Leszámítva a déli államokat, ahol mindig élt egy hagyományos parasztság, csak nem szabad parasztnak nevezni, Az amerikai angolban, ha valaki azt mondja, hogy *peasant*, azt sértegetésnek veszik. Inkább a farmer szót kell használni.

Tehát arra is volt utalás, hogy a határok átrendeződése is képezhet változást, azt hiszem ez is beletartozik. Mi ezt egy komoly magyar problémának éljük meg, de szerintem más országok is érintettek. Mi történik azokkal, akik valami oknál fogva elmentek máshova, otthagyták a tömeget, akkor azt hiszem, mondhatjuk, hogy az illető szórványban él. Tovább gondolkodni kell ezen az egész problémán, hogyan és mit szeretne elérni az illető. Példának okáért vannak olyanok, és most valamennyire Nagy-Britanniára gondolok, akik azért mentek el Magyarországról, mert nem akartak többé magyarok lenni. Szórvány? Vagy ezek ilyen asszimiláló emberek, akik azt mondták, hogy nem kell a magyar identitás, hanem elmegyünk máshová, ahol franciának, németnek, amerikaiaként érezhetjük magunkat. Szórvány? Azért azt elég jól tudjuk, hogy az első nemzedék alkalmazkodik, a második radikálisan alkalmazkodik, a harmadik azt mondja, valami zugállamról mesélt nekem a nagyanyám, ki tudja, hogy hívják, Hungary? Itt is van egy olyan vita, hogy a különféle nemzedékek hogyan ítélik meg a felmenők lépését. Az is szerepet játszik mindebben, hogy egy közösségnek az összetartozása vagy összetartása szerves részét képezi a társadalmi közös, kollektív percepciónak.

Minden társadalom, minden közösség, kollektivitás, racionalitás reményeim szerint abból áll, hogy fenn akarok maradni. Elképzelhető, hogy egy közösség azt mondja, elégünk van magukból és akkor föladja? Nagyon ritka. Sőt, még azok a közösségek, amelyek tudták, hogy végnapjaikat élik, azok is ragaszkodtak. Nagyon érdekes kérdés ebből a szempontból a prágai németek, akik 1917-ben már tudták, hogy effektíve végük van. Valamikor vége lesz. Egyesek szerint ez az egész prágai német ajkú birodalomban a világ végével foglalkoztak. Vagy a koszovói szerbek is igazán ilyen hangulatban élnek, képesek ezek magukat fenntartani? Demográfiaiilag már rég elvesztették a játszmát.

A társadalmi (kollektív) reprodukció szerves része ennek az egész fogalom halomnak. Hozzátenném még azt is, hogy van még egy fontos változás, ez a technológia. Szerintem a migránsokkal való kommunikáció sokkal könnyebb az internetnek köszönhetően, mint amikor csak levelek voltak. Biztosan emlékeznek arra, amikor bedobtak egy levelet. Én még az írógépre is emlékszem. Ennek van egy nagyon érdekes fejleménye, hogy akik külföldön, migrációban élnek, azok elég gyakran kettős kommunikációs térségben élnek. Megtartják az internet segítségével a magyar, lengyel, litván nemzeti kommunikációt, de annak az országnak a kommunikációjával, életével is foglalkoznak, ahol élnek. Szerintem ez már nehéz, két rendszerben élni. Véleményem szerinte egyedi szinten ez egy sokkal nehezebb dolog, mint a kettős állampolgárság.

Nekem az a benyomásom azokról a magyarokról, akikkel találkozom Németországban, Belgiumban, Nagy-Britanniában, nagyrészt úgy gondolják, hogy ők szeretnének hazatérni. De ehhez követniük kell azt, ami itthon történik, hogy egyáltalán érdemes-e hazajönniük. Ezért mondom, hogy a kettős kommunikációs térségnek van egy nagyon komoly szerepe. Ezt a befogadó államok nem igazán szeretik. Mert ők szeretnék homogenizálni a szó szoros értelmében azokat, akik ott élnek. Egyébként mi is.

Magyar szempontból nézve több kérdés merül föl. Mi legyen a kapcsolatrendszer Magyarország és a rövidebb vagy huzamosabb idő között itt élő egyénnel, illetve családokkal? Ezt már érintettük. Milyen kapcsolatrendszereket tudunk kialakítani? Van két javaslatom: az egyiket már többször megpróbáltam eladni és ez a *hungarofónia*. Miért nem hozhatunk létre egy magyar ajkúak közösségét? Ez magába foglalja a szórványokat, a migránsokat, illetve a Kárpát-medencei magyarokat, természetesen, akik volt kommunista államokban élnek bárhol és nem szükségszerűen magyarok, hanem ha akarnak magyarul részt venni egy ilyen folyamatban. Én például egyszer találkoztam egy cseh lánnyal, aki kiválóan beszélt magyarul, semmiféle magyar felmenője nincsen. Ő megkaphatná a magyar állampolgárságot? Ez is egy jó kérdés.

Érdekes megnézni, hogy a többi közép-európai ország milyen stratégiát dolgozott ki. A lengyeleknek nagyon komoly a stratégiája. Ebből a szempontból nézve Lettország helyzete sokkal rosszabb mint a miénk. Lettország lakossága 1991-ben 2,5 millió volt. Ebből legalább fél millió kivándorolt. A lakosság 20 százaléka. Mi lesz azokkal, akik hazatértek? Más gondolkodással, észjárással, felfogással, hogy mi az élet?

A magyar befogadó rendszer nem barátságos. A magyar befogadó rendszer kizáró. Mivel eddig én sokat jártam különböző országokban, egyértelmű, hogy ez egy gyakori eset. Akik itt születtek, akik külföldön éltek, visszajöttek és kiderült, hogy Magyarországon születtek, de mégsem igazi magyarok. Itt szerintem nagy problémák adódnak, mit csinálunk, ha tényleg tömegesen jönnek haza? Komoly problémák lesznek, ha nem nézünk szembe azzal, hogy hiába mondjuk, hogy minden magyar egyforma, ez egy pillanatra sem igaz.

Erdélyben sokan azt mondják Magyarországról, hogy nem igazán szeretik, a magyarok szőrös talpúnak nevezték őket, és ők ezt nem kedvelik. Inkább elmennek Németországba, ahol ők is magyarok és nincs különbség. Nekünk is van elég tennivalónk, hogy mi legyen az álláspontunk a határon túliak, illetve a nyugati szórvány irányába. Tudtommal fél millióan vannak már, akik külföldi országokban élnek, nem lehet tudni, milyen hosszú időt. Ez az EU csatlakozás közvetlen következménye. Tavaly már Németországban is lehetett munkát vállalni, Ausztriában és Nagy-Britanniában pedig a kezdetektől fogva. Én már nem lepődöm meg azon, ha járok az Oxford Streeten és hallok magyarul beszélni embereket. 30 évvel ezelőtt még fölkaptam a fejem.

10 évvel ezelőtt, amikor Szarajevóban jártam, találkoztam egy fiúval, aki mondta, hogy ő magyar. Nagyon érdekes – mondtam – egy szót sem tudott magyarul. Nem akartam őt kínos helyzetbe hozni, nem kérdeztem meg tőle, ki volt Petőfi. A történet nagyon-nagyon érdekes, szülei vajdasági magyarok, akik valahogyan valamikor Szarajevóba kerültek. Az ő anyanyelve valószínűleg a ma már senki által sem beszélt szerb-horvát, és akkor Szarajevóban ez egy életstratégia, hogy ő se nem szerb, se nem horvát, se nem bosnyák, ő magyar. Ez egy ilyen taktika, hogy ő valószínűleg kérhetne magyar állampolgárságot. Mit jelent az ő magyarsága?

Aztán ott van ez az egész amerikai probléma, a kötőjeles entitás. Ha valaki nem őshonos angol vagy holland, akkor kötelezően fel kell vennie egy kötőjeles entitást. Tehát Italian-American, Hispanic-American, Amikor elkezdtem járni Amerikát a '70-es évek végén, akkor találkoztam ilyenekkel, akik talán még a magyar vezetéknevüknek egy változatát is megőrizték. Kiderült, hogy nem tudnak semmit Magyarországról, a nagyszüleik talán még tudtak magyarul, de ők már nem. Akkor miért mondják *Hungarian*-nek? Mert kell valami identitást választani, ha az illető nem angolszász vagy holland. A színésznő Meryl Streep pl. ilyen holland származású. Kell valami extra identitást adni, ami nekem azt mondja, hogy az amerikai identitás, mert van ilyen azért, ezt tudjuk, ők ezt tagadják, ehhez hozzá kell tenni valamiféle másik identitást.

Egy pár szót még az általam megélt Nagy-Britanniáról. Amikor odakerültem a háború után, akkor English volt mindenki, aki azon a szigeten élt, hisz Észak-Írország nem ide tartozott, az angol volt. A skótok és a walesiek nagyon berzenkedtek ezen. Emlékszem, voltak ilyen beszélgetések, valahol külföldön találkoztam egy hölgygel: *Are you English? No. What are you? I'm Hungarian. You sound English.* Hát igen. Ezt mai napig nem értik meg egyébként.

A parlamentben az angol kollégáim mai napig nem tudnak velem mit kezdeni. Azóta ez megfordult és most már mindenki British, tehát brit. Ez azért alakult ki, hogy a harmadik világból érkező bevándorlókat be tudják integrálni. Ezeknek brit identitásuk van, nem angol. Skót sem. 10-15 évvel ezelőtt Skóciában kb. 60-70 ezer pakisztáni származású pástú élt, és jön egy fiatal hölgy TV stábbal, megállítanak járóelőket, ez a riporter ékes glasgow-i akcentussal beszélt. Én ott nőttem föl, tehát én ezt megértem, de garantálom, hogy ha Önöket ledobják ejtőernyővel Glasgow-ba, egy szót sem fognak megérteni. Fölteszi a kérdést, hogy elfogad engem skótnak? És a skótok ilyenkor azt mondják, hogy nem. Tehát nem az akcentus, hanem ez esetben ez rasszista hozzáállás. Britnek biztos, hogy elfogadta volna. Ez már érdekes. Lehet hallani ilyen súrlódásokról, hogy kocsmai verekedések, amikor bizonyos sarokban ülnek a lengyelek és söröznek, és odamennek a helybéliek és lesz egy kis összecsapás. Erre van egy kiváló skót szó, nem tudom, ismerik-e, a *stooshe*. Vannak súrlódások, a britek képtelenek elfogadni, hogy jönnek külföldiek, akik ragaszkodnak ahhoz, hogy más nyelven beszéljenek.

Pár szót azért a határokról. Szerintem itt vagy egy nagyon komoly probléma, amikor az asszimilációról beszélünk, nem nézünk szembe azzal, amit mi műveltünk '14 előtt. Hogyan sikerült nekünk asszimilálnunk nem tudom hány százezer embert? Úgy hogy városba kerültek. A városi modellek, életviteli modellek magyar modellek voltak. A probléma az, hogy pl. ha Kolozsvárt nézzük, ott nincs meg a magyar városi modell, de ha valaki faluról bemegy Kolozsvárra, Nagyváradra vagy akárhova, akkor elkerülhetetlenül asszimilálódik a városi életviteli modellhez. Szerintem az ott élő magyar elitnek nagyon komoly felelőssége van abban, hogy ezeket a modelleket nem alakították ki itt '89 óta. Ezt én már Kolozsváron is elmondtam, szívták a fogukat, nem tetszett nekik, de azt hiszem, hogy az elméletem helyes. Már láttuk ezt máshol is. Lettország 7 legnagyobb városának mind orosz többsége van. Faluról a lettek bemennek az egyik nagyvárosba, akkor idegen városba mennek, és akkor inkább Nagy-Britanniába megy, mert angolul tud valamit, de oroszul nem. Hasonló a helyzet; szerintem ez vonatkozik a Felvidékre is valamennyire, leszámítva azokat a helyeket, ahol megvan a kritikus tömeg, Délvidékre szintén.

Megfordítva, azért szórványok itthon is léteznek. Nem magyar szórványok, már volt szó a mindenféle környező országok kedvezmény törvényiről. Mi a véleményük arról, hogy Magyarországon él egy szlovák szórvány és a szlovák állammal van egy bizonyos kapcsolata. Azt elfogadjuk? Szerintem egyértelmű, hogy nem. A délszláv szórvány nagyon érdekes. Érdekes, hogy fenntartja magát. Azt hiszem, hogy az iskola rendszer is már elég tisztességesen működik. A kommunista időkben szerintem nem működött annyira tisztességesen. Van számomra valami nagyon érdekes, azt hiszem szórványnak nevezhetem, az iszlám vallási közösség. Kb. 30 ezren vannak Magyarországon, nagyon kevesen, de az érdekes, hogy ezek sikeresen beintegrálódtak a magyar többségbe. Hogyha Németországot nézzük, Franciaországot vagy Nagy-Britanniát, ott nem integrálódtak be. Van itt egy magyar titok? Hát szerintem többek között az, hogy ezek valóban szórványban élnek, de megtartanak egy távolságot, feltételezem vallásit, de megtanulják a magyar nyelvet, és a többségi normákat. Szerintem ez is változik és attól függ, ha egy faluban egy iráni vagy arab származású család él, az nagyon gyorsan integrálódik. Ha nem jön létre a kritikus tömeg, akkor természetesen legjobb esetben megmarad szórvány.

Még egy utolsó bekezdés és ez a multikulturalizmus. Erről már esett szó az egyik kérdésfeltevésben. A multikulturalizmus nem terjed ki az európai őshonos népekre, leszámítva a romákat, és valamennyire a zsidóságot. Még más anomália is van. Nagy-Britanniában az írek félig részesülnek a multikulturalizmusban. A ciprusi törökök és görögök igen, a lengyelek már nem, meg az olaszok sem. A háború után legalább fél millió lengyel került ki nagyrészt a hadsereg révén. Az olaszok már korábban is elkezdtek bevándorolni, de soha nem részesültek, abban, hogy ők is ugyanúgy egy bizonyos multikulturalizmusnak a részesei. Albánia ellentmondás. Következetlenség, de azt mondja, hogy a multikulturalizmusnak semmi köze ahhoz, amiben mi gondolkodunk. Célzatos valami, ami a harmadik világbeliekhez szól és nem az európai őshonosokhoz.

Tehát tisztázni kell, az identitást fenntartó elemek kérdését, fel kell térképezni azt, hogy nyugaton mi is történik, és ez gyorsan változik. Azt hiszem, hogy a magyar civil társadalomnak is van feladata. Ha ez nem alakul ki, akkor szerintem nem jutunk nagyon messzire. Köszönöm.

*

<http://www.southeast-europe.org>
dke@southeast-europe.org

© DKE 2012

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. *Az írást a következőképpen idézze:*

Schöpflin György: Migráció és mobilitás Európában. *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 3. No. 4. (2012 tél) 4 p. Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*